

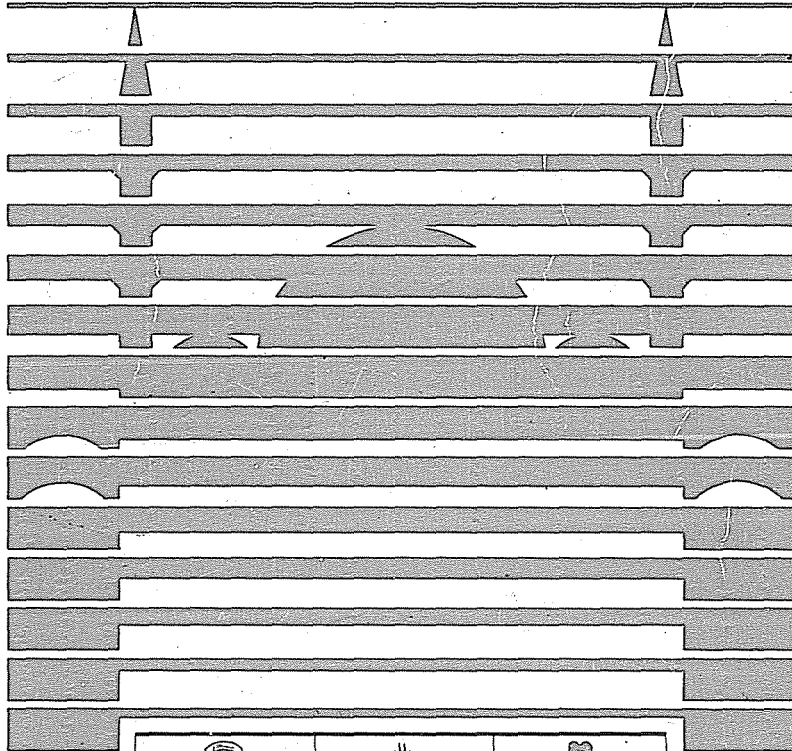
مؤتمر الحفاظ على التراث الحضاري المعماري الاسلامي في المدن

İSLAM MİMARİ MİRASINI KORUMA KONFERANSI

THE CONFERENCE ON THE PRESERVATION OF ARCHITECTURAL HERITAGE OF ISLAMIC CITIES

22-26/4/1985 İSTANBUL

BİLDİRİLER

Yapım

İKİ NOKTA

Araştırma, Basın, Yayın, Organizasyon 512 43 30

Dizgi, Film: **Damla Dizgi**, Baskı: **Seçil Ofset**, Cilt: **Numune Basım ve Ciltevi**

İstanbul, Şubat 1987

20

İSTANBUL VE TARİHİ ÇEKİRDEĞİ

Yük. Mimar Emel ALPER
İstanbul Büyük Şehir Belediyesi

Doğu ile batı, kuzey ile güneyi bağlayan en önemli yolların kavşağında yer alan İSTANBUL, uzun tarihi içinde geniş imparatorluklara başkent olmuş, mimarlık mühendislik ve diğer sanat alanlarında dünya üzerinde yaygın biçimde etkinliğini sürdürmüştür.

Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olarak 470 yıl süre içinde, İslam sanatı ve mimarisinin seçkin örnekleri ile bezenmiş, İslam dininin hak, saygı ve sevgi üzerine kurulu huzur veren aydınlık yaşam felsefesi ile yoğrulmuştur.

İslam aleminin batıya açılan büyüleyici ve anıtsal kapısı İstanbul bugün 1001 km² alan üzerinde yerleşik 4.4 milyon nüfusu ile (Büyük Şehir Belediye hudutları içi) Cumhuriyet Türkiye'sinin en önemli kültür, sanat ve ticaret merkezidir.

Kentin, bilinen tarihi MÖ 5. yy a kadar uzanan ve kuzeyde Haliç, doğuda İstanbul boğazı, güneyde Marmara ve batıda kara surları ile çevrili bölümü "TARİHİ YARIMADA" olarak isimlendirilir. Bugünkü nüfusu 560.000 olan tarihi yarımada 15 km² lik bir alan kaplamaktadır.

Tarihi yarımada üzerinde, Dini, Kültürel ve Askeri amaçlarla yapılmış Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait 700 den fazla anıt eser bulunmaktadır. 376 adet cami ve mescit 400 ü aşkın tarihi çeşme, sebil, suyolu, su kemerleri ve sarnıçları ile Tarihi Yarımada İslam medeniyetinin çağında ulaştığı ileri medeniyet düzeyinin simgesidir.

Tarihi Dokunun Bozulması

20. yy başlarında Türkiye’de sanayileşmenin etkisi ile artan üretim sonucu ortaya çıkan yapılanma ve imar faaliyetleri, özellikle büyük kentlerde, plan kararlarından çok daha hızla gelişmiş, mimarideki gelişmenin çağın hızla değişen yaşam koşullarına ayak uyduramamasının sonucu, her türlü gelenek bağından yoksun ve çevreleri ile uyumsuz yapıların “*modern yapı*” adı altında çoğalmaları engellenememiştir.

Buna ilave olarak, gene çağın değişen ve gelişen yaşam koşullarının gereği yönetim ve ticaret merkezlerinin yeni ihtiyaçlarının, tarihi doku içinde karşılanmaya çalışılması, 20. yy. gelişen İstanbul Metropolünün yönetim ve ticaret merkez fonksiyonlarının 16. yy. tarihi yönetim ve ticaret merkezlerine yüklenilmeye çalışılmasındaki yanlış kısa zamanda farkedilmişse de alınan yanlış plan kararlarının tarihi doku üzerindeki tahribinin önlenmesi kolay olmamıştır ve olamamaktadır.

1950 li yıllarda başlıyarak alınan yasal ve idari kararlarla şehirselleşmenin tarihi doku üzerindeki tahribi önlenmeye çalışılmış ise de önlemlerde fazla başarılı olunamamış, kısa vadeli ve parsel ölçeğinde değerlendirildiğinde ekonomik açıdan kârlı gibi görünen “*yık-yüksek yap*” uygulamaları engellenememiştir.

Tarihi yarımada için getirilen yükseklik kısıtlamaları ile yarımada silüeti büyük ölçüde korunabilmiş ise de, yeni yapıların karakter ve kullanım biçimleri tarihi doku ile uyum sağlayamamıştır. Kamu mülkiyetinde olan anıt eserlerin restorasyon ve bakımlarının ekonomik nedenlerle gereğince yapılamaması, özel mülkiyetteki konut ve ticaret yapılarının ise çoğunlukla ahşap olmaları nedeni ile restorasyon maliyetlerinin yeni yapıya oranla yüksekliği tarihi dokunun korunmasını güçleştiren diğer etkenler olmuştur.

Sonuç olarak, esasında tamamı “*dini, kültürel ve estetik değerleri açısından özenle korunarak yaşatılması gerekli kentsel SİT*” olan Tarihi Yarımada içinde, daha küçük “*Bölgesel SİT alanları*” tespit edilmesi ve bu alanlar için daha aktif koruma stratejileri geliştirilmesi zorunluluğu doğmuştur.

Süleymaniye Sit Alanı

Bu yaklaşımla, Süleymaniye Külliyesi çevresinde, yaklaşık 40 hektarlık alan, Anıtlar Yüksek Kurulu’nca 1977 yılında alınan bir kararla “*İstanbul’un en önemle korunması gereken görsel değerlerinden biri*” olarak, “*TARİHİ ve KENTSEL SİT*” alanı ilan edilmiş ve yörenin geleneksel doku ve karakterini veren kentsel öğeleri koruyarak yaşatacak bir koruma geliştirme planı hazırlanması öngörülmüştür.

Konumu: Süleymaniye tarihi mahallesi, Tarihi Yarımada’nın 7 tepesinden biri üzerinde ve yarımada’nın ortalarında yer almaktadır. Bugün, kuzeyinde yaş sebze meyve hali, batıda manifaturacılar çarşısı, güneyde İstanbul Üniversitesi doğuda ise Kapalıçarşı ve hanlar bölgesi ile çevrili olan bölge, ticaret ve kültür aktivitelerinin etkisi altındadır.

Özellikleri: Bölge, 16. yy. dan 19. yy. a kadar Osmanlı İmparatorluğunda üst düzeyde devlet görevlilerinin yaşadığı seçkin bir konut alanı olarak bilinmektedir. Topoğrafik özellikleri ve çağında sahip olduğu müstesna "*Haliç manzarası*" Büyük SİNAN'ın mimarlık-mühendislik şaheserlerinin en önemlilerinden "SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ"nin yapım yeri olarak seçimine neden olmuştur.

Sanayileşmeye paralel 20. yy başlarında kentin diğer kesimlerinde görülen gelişmelerin sonucu, küçük imalatın yörede etkinliği ve konut yapılarına yerleşmeye başladığı görülür. 1950 yıllarına kadar bu etki bölgeyi tahrip edecek boyutlara ulaşmamıştır. 1960 lı yıllarda, bölgenin kuzeyinde, bir yangın sonucu boşalan alana, "*Manifaturacılar çarşısı*" inşa edilmiştir. Amaç, Sultanhamamı bölgesindeki manifatura satış yerlerinin topluca bu alana taşınması iken bu gerçekleştirilememiş ve çarşının imalathanelere dönüşmesi sonucu Süleymaniye konut alanı üzerindeki iş yeri baskısı önemli ölçüde artmıştır. Yaş sebze ve meyve haline bağımlı toptan satış yerlerinin oluşturduğu (Küçük Pazar) etki ile güçlenen bu baskı sonucu ahşap konutlar süratle yıkılarak "*Betonarme iş hanları*"na dönüşmeye başlamıştır. 1950 lerde 2000 kadar olduğu bilinen, 19. yy. sivil mimari örneği ahşap yapı sayısının 1970 lerde 525 e indiği görülür.

Yeni yapıların gerek kullanım biçimleri gerekse her türlü gelenek bağından yoksun ve çevre ile uyumsuz yapılış biçimleri, geleneksel konut mahallesinin fiziksel ve sosyal boyutlarını tümü ile değiştirmiş, yörede yaşayanların başka semtlere göçlerine neden olmuştur. Ancak, tüm olumsuz etki ve gelişmelere karşın, Süleymaniye Külliyesi ile başlayan "*Tarihi Kültür Merkezi*" özelliğinin, bugün Külliye ile bütünleşme temayülünde olan "*İstanbul Üniversitesi*" tarafından sürdürülmekte olması, bölgenin, tarihi yarımada içinde koruma çalışmalarının başlatılacağı odak noktalardan biri olarak seçilmesine neden olmuştur.

Süleymaniye Külliyesi: Süleymaniye Külliyesi, diğer külliyeler gibi, Osmanlı devlet sisteminde, sağlık, din hizmetleri, bilim, sosyal yardım, eğitim ve benzeri temel hizmetlerin bir arada yürütüldüğü bir merkezdir.

Devrinde bu hizmetleri en yüksek seviyede veren "*Süleymaniye Külliyesi*", Osmanlı kamu hayatında olduğu kadar, evrensel ölçülerde isim yapmış bir kuruluştur. Külliye, merkezini teşkil eden Cami ile 4 medrese, sübyan mektebi, Hamam, Tabhane, İmarethane ve dükkanlardan oluşmaktadır. 7.5 hektar bir alan üzerine yerleşmiş olan Süleymaniye Külliyesinin tamamı Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olup her türlü bakım, onarım ve yönetimi bu kuruluş tarafından yürütülmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, çağında her alanda en yüksek düzeyde hizmet vermiş olan bu mimarlık ve mühendislik şaheserinin, bugünün toplum yaşamı içinde aynı düzeyde bir değer ifade etmesi gerektiği görüşünden hareketle; külliye'nin çeşitli bölümlerinin vakfiyeler doğrultusunda yeniden değerlendirilerek canlandırılması, gerekli onarımların yapılması, satılmış bölümlerin yeniden Vakıf mülkiyetine geçirilmesi, sonradan yapılan eklentilerin kaldırılması, ve külliye yapısına uygun olmayan kullanımlara son vererek sistemin gerçek ve geleneksel işlevine kavuşturulması için bir program hazırlamıştır ve programın uygulamasına Genel Müdürlük mali imkanları çerçevesinde başlanmıştır.

Ahşap evler: Geleneksel Osmanlı şehircilik anlayışına uygun olarak, Külliye etrafında, çok sayıda konut inşa edilmiş ve bu konutlar devamlı olarak çağın koşullarına uygun biçimde geliştirilmiştir. Sosyal hizmetler ve ibadet amacı ile inşa edilmiş "*Külliye*"nin, amaçların ölümsüzlüğünü simgeliyen taştan, muhteşem anıtsal yapısı yanında, bu basit, sade ve tahtadan yapılmış hafif binalar malzeme ve yapılış biçimleri ile, "*yaşamın geçiciliğini*" vurgularlar.

Sokakların üzerine uzanan cumbaları, her biri ayrı anlam taşıyan ve insanları alıp bir yerlere götürülen köşe pencereleri ile bu sokaklar, bir ağacın dalları gibi külliyei saran kan damarlarıdır. Bugün can çekişen bu sokaklarda, bir pazar günü dolaştığınızda, hâlâ ayakta durabilen bir kaç yapının kafesli cumbaları ardından, bir zamanların serin, gölgeli ve duygusal yaşamının fısıltılarını duyar gibi olursunuz.

Genelde 2 veya 3 katlı olarak inşa edilmiş bu ahşap konutlar, Osmanlı, 19. yy dönemi mütevazı konut standardının örnekleridir.

Kullanım şekilleri: Binaların bugünkü kullanım yoğunlukları yüksektir ve bir bina birden fazla aile tarafından kullanılmaktadır. Bu sayı bazan bir katta üç aileye kadar çıkmaktadır. Bölgede yaşayanlar “*düşük gelir grubu*”na dahildir. Binaların fiziksel durumları son derece kötü ve kullanıcılar için sağlıksızdır. Nüfusun büyük bölümünü, çevredeki iş yerlerine bağımlı “*geçici nüfus*” oluşturmaktadır.

Koruma çalışmaları: Anıtlar Yüksek Kurulunca (8.4.977/9776 sayılı karar) öngörülen “*Koruma-geliştirme*” planı çalışmalarına İstanbul Belediyesi bünyesinde 1979 yılında başlandı. Hazırlanan 1/500 ölçekli plan AYK 10.5.980/12019 sayılı kararı ile uygun görülerek 8.1980 tarihinde yürürlüğe girdi. Plan, bölgenin geleneksel kadastral dokusu ve yol genişliklerinin aynen korunmasını, yeni yapıların yüksekliklerinin mevcut ahşap yapıların yükseklikleri ile sınırlandırılmasını, bölgedeki 161 adet yapının “*1. sınıf anıt eser*”, 525 adet yapının ise “*sivil mimarlık örneği olarak korunması gerekli 2. sınıf eski eser*” olarak tescilini öngörüordu.

Daha sonra hazırlanan 1/1000 ölçekli “*Fonksiyon ve Yapı Karakteri Planlaması*” ise AYK. 19.6.1981/12851 sayılı kararı ile uygun görülerek Belediye meclisi ve Bakanlık onayını müteakip 12.1982 tarihinde yürürlüğe girdi. İstanbul Belediyesi Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon (TASK) bölümünce hazırlanan planda koruma politikaları şu şekilde tespit edildi:

- Bölgedeki yeni yapılanmaların malzeme ve cephe karakterleri, geleneksel dokuya uygun olarak sınırlandırılmalıdır.
- Geleneksel dokunun korunabilmesi için bölgede, konut, konaklama ve bu kullanımlara hizmet verecek (servis) iş yerleri dışındaki fonksiyonlar dondurulmalı ve mevcutlar bir program dahilinde bölge dışına çıkarılmalıdır.
- Geleneksel konut kullanımının bölgede korunabilmesi için, fiziksel ve sosyal alt yapının geliştirilmesi ve günün koşullarına uyumlu düzeye getirilmesi hayati önem taşımaktadır.
- Bölgenin çöküntü bölgesi olmaktan kurtarılabilmesi için, getirilen yasal kısıtlamalara paralel olarak aktivitenin istenen doğrultuya yönlendirilebilmesi gereklidir. Bu amaçla, tespit edilecek öncelikli alanlarda “*odak restorasyon uygulamaları*” başlatılmalıdır.

Bu yaklaşımla ve bölge tamamının sosyal ve fiziksel tanımını sağlayacak tespit ve değerlendirmeler tamamlandıktan sonra, Külliye ve Üniversite çevresinde yoğun ahşap yapıların bulunduğu 18 hektar alanlı kısım “*Proje bölgesi*” olarak seçildi. Seçilen alan içindeki 165 ahşap yapının plan tipleri ve sokak silüetleri çıkarıldı. Bölge içinde tespit edilen “*Pilot Projeler*” iki grup altında toplanabilirler.

1. Dini, Kültürel ve İdari Merkezler

01. Süleymaniye Külliyesi,

03. Doğumevi ve gelişme alanı,
04. Ayşe Kadın Hamamı,
07. Üniversite gelişme alanı,
08. Üniversite Kreş ve Ana-Çocuk Sağlığı Merkezi.

2. Sivil Mimarlık Örnekleri

02. (619 numaralı ada üzerindeki) 11 ahşap binanın konut ve öğrenci pansiyonu olarak kullanılmak üzere restorasyonu,
 05. (571 numaralı ada üzerindeki) 9 ahşap binanın öğrenci yurdu olarak kullanılmak üzere restorasyonu,
 06. Kayserili Ahmet Paşa Konağı'nın restorasyonu,
 09. (496 numaralı ada üzerindeki) 15 ahşap binanın otel olarak kullanılmak üzere restorasyonu,
 10. Bölge içindeki diğer öncelikli 75 ahşap binanın, konut-konaklama amaçlı restorasyonu,
- 10/A. Kirazlı Mescit sokak üzerindeki 5 ahşap binanın Büyük Şehir Belediyesi tarafından satın alınarak Belediye ve Marmara Bel. Birliği Misafirhanesi olarak kullanılmak üzere restorasyonu.

Birinci grupta yer alan uygulamalardan İstanbul Üniversitesi ile ilgili bölümü, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi işbirliği ile yürütülmektedir. Diğerleri ise koruma kararları doğrultusunda ve Kültür ve Turizm Bakanlığı denetimi altında ilgili kurumlarca gerçekleştirilecektir.

İkinci grupta yer alan uygulamaların ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ile gerçekleştirilebilmesini amaçlayan alternatif öneriler hazırlanmıştır.

Hazırlanan önerilerde binaların, cephelerinin aynen korunması plan düzenlerinde ise mümkün olan en az değişiklik ile restorasyonları öngörülmüştür.

Korunacak yapılar, fiziksel durumları ve çevre özellikleri göz önünde tutularak "uygulanabilecek restorasyon yöntemleri" açısından guruplara ayrıldı:

- Tamamen yıkılarak, yeni malzeme ile ve mevcut binanın cephesini aynen tekrarlamak şartı ile "yeniden inşa edilebilecekler" (yaygın olarak ikinci sınıf restorasyon uygulaması adı ile bilinen).
- Yapının malzemelerinin yeni malzemeler ile takviyesi sureti ile kullanılması ve eski cephe ve plan karakterinin tekrarı sureti ile yeniden inşa edilebilecekler.
- Binayı yıkmadan ve mevcut yapı strüktürünü koruyarak yeni ve yapıya uyumlu sistem ve malzemelerle takviye ve sıhhileştirme sureti ile "restore edilmesi gerekli" olanlar.

Bölgedeki binalar bir ailenin kullanımı amacı ile yapılmışlardır. Binaların kullanım alanları 90-450 m² arasında değişmektedir. Çağında mütevazı konut standardı örneği olan bu kullanım alanının günümüz sosyal ve ekonomik koşulları çerçevesinde bir aile

tarafından kullanımı kolay görülmemektedir. Bu yaklaşımla hazırlanan önerilerde, bir veya iki katın bir aile tarafından kullanılmasına imkan verecek çözümler araştırılmıştır.

Bölgenin geleneksel ve güncel kültür merkezi özelliği nedeni ile, Üniversite öğretim görevlileri, araştırmacılar ve öğrenciler tarafından, önerilen nüve konutların kullanılması projenin birinci tercihi olarak tespit edilmiştir. İkinci bir alternatifte ise, proje bölgesi olarak seçilen alan iki alt bölgeye ayrılmış ve her iki alt bölge ile Külliye'ye ulaşılması kolay bir alanda öngörülen otopark ve Sosyal-ticari merkez (civic center)in hizmet vereceği bir "*tarihi şehir konaklama merkezi*" yaratılması projelendirilmiştir.

Uygulamada, önerilerden biri seçilebileceği gibi, alternatiflerin karma olarak değerlendirilmesi de mümkün olacaktır.

Fiziki alt yapının (yol yapımı, elektrik ve telefon hatlarının yer altına alınması, yangın önlemleri, merkezi ısıtma vb.) sıhhileştirilerek günümüz standardına yükseltilmesi, yeşil alanların ve mahalle meydanlarının dokuya uygun biçimde düzenlenmesi projelendirilmiş, hazırlanmış olan "*Trafik Düzenleme Projesi*" (yayalaştırmayı da içeren) karar alınmak üzere İl Trafik Komisyonuna gönderilmiştir.

Genel plan kararları ve fiziksel ve sosyal alt yapının geliştirilmesi ile ilgili programların koruma alanı tamamı için uygulamaya konması suretiyle, proje bölgesi olarak seçilen "*öncelikli restorasyon alanı*" dışındaki saha, "*tecrit bölgesi*" hüviyeti kazanmaktadır. Böylece, bu alan çevredeki ticari aktivitenin proje bölgesi içine sızması ve bölgenin konut kullanımının tahribini önliyecektir.

Öte yandan, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi tarafından uygulamaya konmuş olan "*Tarihi Yarımada Desantralizasyon Kararları*", projenin gerçekleşmesine, uzun vadede büyük ölçüde destek olacaktır. Bu kapsamda olmak üzere:

- Halicin temizlenmesi ve tarihi hüviyetine kavuşturulması için çok yönlü bir çalışma sürdürülmektedir.
- Yaş Sebze ve Meyve Hali'nin Tarihi Yarımada dışına çıkarılması konusunda uzun süredir programlarda olan uygulama başlatılmış ve yeni Hal tesisleri inşaatları devam etmektedir.
- Tarihi yarımada içindeki bir çok sanayi kolunun, yarımada dışına nakledilmeleri için programlar hazırlanmaktadır.

Ancak, bütün bu olumlu çalışmalara rağmen, "*Süleymaniye Koruma Alanı*" bölgesi içinde, Kültür ve Turizm Bakanlığınca 1979 yılında başlatılmış olup henüz tamamlanamamış bulunan tek bir yapının restorasyonu ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından "*Süleymaniye Külliyesi*" ile ilgili olarak başlatılmış çalışmalar dışında, hiç bir koruma faaliyeti ve başlanmış restorasyonun bulunmaması, üzüntü nedeni olmakta; bu sonuç binalarını restore ederek korumak isteyen bölge nüfusunu giderek azaltmakta ve ümitsizliğe düşürmektedir.

Yangınlar ve yıkılmalar bölgeyi her gün biraz daha terk edilmişliğe götürmekte, ilgisizliğimize hoşgörü göstermeyen zaman, geriye dönülmezliği içinde akıp gitmektedir. Baş döndürücü bir hızla gelişen ve sanayileşen dünyamızda, yaşamın mekanize olmuş akışı içinde, manevi değerler süratle kaybolmaktadır. Çocuklarımıza, onların çocuklarına, İslam dünyasının "*görmekli yaşam felsefesi*"nin şekillendirdiği bu kent mekanları içinde, bir zamanların hak, sevgi ve saygı üzerine kurulu mutlu yaşamından esintiler bırakabilecek miyiz...?